

Rewolucyjna reforma polskiego systemu sankcji i jej możliwy wpływ na wymiar kar za przestępstwa przeciwko mieniu¹

Prof. UZ dr hab. Maciej Małolepszy

Uniwersytet Zielonogórski / Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą

I. Wprowadzenie

Polskie prawo karne jest poddawane w ostatnim czasie rewolucyjnym zmianom. W ubiegłym roku polski parlament uchwalił wielką reformę Kodeksu postępowania karnego, która wejdzie w życie w dniu 1 lipca 2015 r. Celem tej reformy jest gruntowne przemodelowanie dotychczasowego kształtu polskiego procesu karnego. Radykalnym zmianom w polskim Kodeksie postępowania karnego towarzyszy gruntowna nowelizacja polskiego Kodeksu karnego. Dotyczy ona w szczególności przepisów związanych z systemem sankcji. Nad powyższą reformą pracuje obecnie polski parlament i obecnie nie można przewidzieć, kiedy wejdzie ona w życie. Celem tej reformy jest zasadnicza zmiana praktyki wymiaru kar, która oceniana jest bardzo krytycznie z uwagi na dominującą pozycję kary pozbawienia wolności orzekanej z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Stanowi ona prawie 55% wszystkich orzekanych kar. Skazania na karę grzywny to zaledwie 22,3% wszystkich skazań, a udział kary ograniczenia wolności – nieznanej *notabene* w prawie niemieckim – to 12,4% ogółu skazań. Treść i zasady wymierzania kary ograniczenia wolności zostaną poddane szczegółowej analizie w dalszej części referatu. Kara bezwzględnego pozbawienia wolności w Polsce, podobnie jak w systemie niemieckim, orzekana jest w sytuacjach wyjątkowych i stanowi ok. 10,2% wszystkich skazań.²

Chociaż polskie sądy orzekają karę bezwzględnego pozbawienia wolności stosunkowo rzadko, liczba osób pozbawionych wolności jest w Polsce bardzo wysoka. Według statystyk Służby Więziennej liczba osób odbywających karę pozbawienia wolności w polskich zakładach karnych w lipcu 2014 r. wynosiła 70.790.³ Absolutna liczba osadzonych jest zatem znacznie wyższa w Polsce niż w Niemczech, w których w marcu 2014 r. karę pozbawienia

¹ Niniejszy referat został wygłoszony na konferencji zatytułowanej „Zorganizowana transgraniczna przestępczość”, która odbyła się w dniach 4-5 września 2014 r. w Königs Wusterhausen pod patronatem Prokuratora Generalnego kraju związkowego Brandenburgii. Tłumaczenia tekstu na j. polski dokonali: J. Bronk, B. Jakimiec oraz M. Głuchowski.

² Obliczenia własne autora w oparciu o: Mały Rocznik Statystyczny Polski, Warszawa 2014.

³ http://sw.gov.pl/Data/Files/001c169lidz/2014_lipiec_statystyka_biezaca.pdf.

wolności odbywało jedynie 47.660 skazanych.⁴ Należy przy tym zauważyć, że liczba mieszkańców Niemiec jest dwukrotnie większa niż w Polsce.

Ponadto współczynnik prizonizacji w Polsce jest o wiele wyższy w stosunku do innych państw zachodnioeuropejskich. Średnia dla tych krajów wynosi około 100 osadzonych na 100.000 mieszkańców, tymczasem w Polsce współczynnik przewyższa 200 osadzonych. Jest on zatem dwukrotnie większy niż ma to miejsce w pozostałych państwach Europy Zachodniej. Co więcej, należy pamiętać, że współczynnik ten byłby w Polsce jeszcze wyższy, gdyby wszystkie osoby skazane na karę pozbawienia wolności faktycznie tę karę odbywały. Według szacunków polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości na wykonanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym oczekuje obecnie prawie 70.000 skazanych.⁵ Nie ulega wątpliwości, że polskie zakłady karne nie są obecnie w stanie przyjmować kolejnych skazanych w celu odbycia przez nich kary. Stąd też należy uznać, że obecna sytuacja polskiego systemu wykonywania kar pozbawienia wolności jest dramatyczna i wymaga podjęcia natychmiastowych działań ze strony polskiego ustawodawcy oraz Ministerstwa Sprawiedliwości.

W zaistniałej sytuacji sensowne wydają się dwa rozwiązania: albo należy wybudować w Polsce więcej zakładów karnych, albo dokonać gruntownych zmian w praktyce wymiaru kar. Pierwsze rozwiązanie znajduje niewielu zwolenników, gdyż poziom przestępczości w Polsce nie jest wcale wyższy niż w innych krajach europejskich. Tytułem przykładu można podać statystyki niemieckie, z których wynika, że rocznie w Niemczech rejestruje się popełnienie około 6.000.000 przestępstw.⁶ W Polsce jest to natomiast liczba około 1.000.000 stwierdzonych przestępstw.⁷ Oczywiście trzeba przy tym uwzględnić różnicę w liczbie mieszkańców obu państw. Poza tym podkreślić należy, że niektóre czyny zabronione kwalifikowane w Niemczech jako przestępstwa stanowią w Polsce jedynie wykroczenia, które uwzględniane są w innych statystykach. Przykładowo można tu wskazać na kradzież rzeczy o niskiej wartości. Nie można również wykluczyć, że niemieckie społeczeństwo – w porównaniu do polskiego – wykazuje znacznie większą gotowość do zawiadamiania organów ścigania o popełnionych przestępstwach. Stąd też liczba zarejestrowanych

⁴ Statistisches Bundesamt, Rechtspflege, Bestand der Gefangenen und Verwahrten in den deutschen Justizvollzugsanstalten nach ihrer Unterbringung auf Haftplätzen des geschlossenen und offenen Vollzugs zu den Stichtagen 31. März, 31. August und 30. November eines Jahres, Stichtag 31. März 2014.

⁵ Uzasadnienie projektu ustawy z dn. 15.05.2014 r., s. 2.

⁶ Statystyki kryminalne Policji niemieckiej, rocznik 2013.

⁷ <http://statystyka.policja.pl/st/ogolne-statystyki/47682,Postepowania-wszczete-przestepstwa-stwierdzone-i-wykrywalnosc-w-latach-1999-2013.html>.

przestępstw w Niemczech może być większa. Mając na względzie powyższe uwagi, mimo wszystko wydaje się, że rzeczywisty poziom przestępczości w Polsce nie jest wyższy niż w Niemczech. Co więcej, dane statystyczne ukazują tendencję spadkową liczby przestępstw rejestrowanych w Polsce. Dotyczy ona przede wszystkim przestępczości przeciwko mieniu, co ilustruje poniższa tabela:

Przestępstwo	2005	2010	2012	2013
Kradzież zwykła (w tym kradzież samochodu)	324.144 45.292	220.455 16.539	230.751 16.230	215.039 15.472
Kradzież z włamaniem	221.020	140.085	127.691	118.582
Rozbój	34.578	18.145	15.446	12.567
Oszustwo	84.909	86.608	85.510	82.141

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny Polski 2014, s. 93-94.

Należy zatem stwierdzić, że w obliczu spadającej liczby zarejestrowanych przestępstw budowanie w Polsce nowych zakładów karnych byłoby działaniem całkowicie irracjonalnym. Pozostaje zatem druga możliwość polegająca na zmianie dotychczasowej praktyki wymiaru kar. W tym właśnie kierunku zmierza Projekt ustawy z dnia 15.05.2014 r.⁸ Jego twórcy proponują zastąpienie kary pozbawienia wolności orzekanej z warunkowym zawieszeniem jej wykonania przez karę grzywny, karę ograniczenia wolności, ale także przez tzw. kary mieszane. Projektodawca wychodzi z założenia, że bardzo wysoka liczba kar pozbawienia wolności orzekanych z warunkowym zawieszeniem ich wykonania istotnie przyczynia się do zwiększenia liczby osób osadzonych w zakładach karnych. Dzieje się tak z uwagi na fakt, że prawie 50% osób odbywających karę pozbawienia wolności trafiło do zakładu karnego na skutek zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności wcześniej warunkowo zawieszanej.⁹ W niniejszym referacie zaprezentowane zostaną najważniejsze propozycje reform, które mają doprowadzić do odejścia od orzekania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Przedstawienie wszystkich aspektów związanych z reformą systemu sankcji nie jest niestety możliwe z uwagi na ograniczoną objętość niniejszego referatu.

⁸ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 2393).

⁹ Uzasadnienie Projektu ustawy z dn. 15.05.2014 r., s. 2.

II. Zmiana dyrektyw wymiaru kary

Jedną z najważniejszych propozycji reform dotyczy dyrektyw wymiaru kary. Są to podstawowe zasady, którymi kieruje się sąd przy ustalaniu wymiaru kary. Stąd też nie dziwi fakt, że projektodawca skupił swoją uwagę na tej części Kodeksu karnego. Dyrektywy wymiaru kary są uregulowane w polskim Kodeksie karnym przede wszystkim w art. 53 k.k. oraz art. 58 k.k. O ile według Projektu treść art. 53 k.k. pozostanie bez zmian, to brzmienie art. 58 k.k. ulegnie znacznym modyfikacjom. Istotne znaczenie dla praktyki będzie miała przede wszystkim zmiana § 1 w art. 58 k.k. W obecnie obowiązującej wersji § 1 wskazuje, że sąd może wymierzyć karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania tylko wtedy, „gdy inna kara albo środek karny nie może spełnić celów kary”. Przepis ten ustanawia tzw. zasadę *ultima ratio* kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Po wejściu w życie reformy zasada ta będzie odnosiła się również do kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, ale tylko w wypadku przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat. Sąd będzie musiał zatem uzasadnić, dlaczego zrezygnował z wymierzenia kary grzywny, kary ograniczenia wolności lub środka karnego i orzekł karę pozbawienia wolności. Zrozumiałe jest, że projektowana zmiana ma zniechęcić sądy do orzekania kar z warunkowym zawieszeniem ich wykonania.

Kolejna zmiana polega na uchyleniu § 2 w art. 58 k.k. Zgodnie z jego brzmieniem sąd nie może orzec kary grzywny, „jeżeli dochody sprawcy, jego stosunki majątkowe lub możliwości zarobkowe uzasadniają przekonanie, że prawdopodobnie sprawca grzywny nie uiści i nie będzie jej można ściągnąć w drodze egzekucji”. Przepis ten ma w polskim systemie karnym za zadanie przede wszystkim przeciwdziałać zarządzaniu zastępczych kar pozbawienia wolności. W rzeczy samej regulacja ta ogranicza liczbę zarządzanych kar zastępczych pozbawienia wolności. Jednocześnie jednak przyczynia się do tego, że sądy rezygnują z wymierzania kary grzywny także w przypadkach, w których istnieje realna szansa na wykonanie kary grzywny. Rezygnacja z kary grzywny często wynika z faktu, że sądy na etapie postępowania jurysdykcyjnego nie dysponują pełną wiedzą na temat sytuacji finansowej sprawcy. Jeśli sąd błędnie przyjmie, że sprawca nie posiada żadnych dochodów ani nie dysponuje żadnym majątkiem, to *de lege lata* nie może wymierzyć mu kary grzywny. Wobec powyższego należy stwierdzić, że przepis ten nie może być oceniony pozytywnie. Stąd też jego planowane uchylenie zasługuje na akceptację, przy czym niniejszej zmianie powinna towarzyszyć gruntowna reforma obecnego modelu wykonywania kary grzywny.

W przeciwnym razie grozi wzrost stosowania zastępczych kar pozbawienia wolności.¹⁰ Niestety przedstawiona przeze mnie propozycja zmiany dotychczasowego modelu wykonywania kary grzywny nie została uwzględniona w omawianej nowelizacji.¹¹ Należy stwierdzić, że pozostawienie obecnego modelu przy jednoczesnym uchyleniu art. 58 § 2 k.k. w dłuższej perspektywie będzie miało szkodliwe skutki i w konsekwencji prowadzić będzie do zwiększenia liczby zastępczych kar pozbawienia wolności. Ta problematyka zostanie rozwinięta w dalszej części referatu dotyczącej projektowanej reformy kary grzywny.

III. Reforma kary ograniczenia wolności

Twórcy reformy zakładają, że w przyszłości obok kary grzywny większą niż dotąd rolę odgrywać będzie kara ograniczenia wolności. W myśl projektowanych zmian kara ta ma zostać poddana rewolucyjnym modyfikacjom. W obecnym stanie prawnym skazany na tę karę podlega kumulatywnie następującym ograniczeniom i obowiązkom (art. 34 § 2 k.k.):

- 1) „nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu,
- 2) jest obowiązany do wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne,
- 3) ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu kary”.

Istotą kary ograniczenia wolności w jej obecnym kształcie jest wykonywanie pracy na cele społeczne. Obowiązek ten, który skazani wykonują przede wszystkim w instytucjach samorządowych, po reformie nie ulegnie zmianie. Z kolei dwa pozostałe obowiązki zostaną uchylone, a w ich miejsce projektodawca proponuje trzy nowe obowiązki. Najważniejsza zmiana dotyczy wprowadzenia obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu z zastosowaniem dozoru elektronicznego. Obowiązek ten funkcjonuje również w niemieckim porządku prawnym i znany jest pod nazwą „elektronicznego aresztu domowego”. *De lege lata* dozór elektroniczny może z zasady stanowić jedynie alternatywny sposób wykonywania już orzeczonej kary pozbawienia wolności. Sąd penitencjarny w postępowaniu wykonawczym może zezwolić skazanemu, wobec którego orzeczono karę pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym jednego roku, na wykonywanie jej poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Twórcy reformy proponują, aby to już sąd rozpoznający sprawę w postępowaniu jurysdykcyjnym miał możliwość zastosowania systemu dozoru

¹⁰ M. Malolepszy, Samoistna kara grzywny – propozycje reformy, Palestra 5-6/2011, s. 52 i n.

¹¹ M. Malolepszy, Pomocniczy model wykonywania kary grzywny, Zielona Góra, Frankfurt nad Odrą, Słubice 2014 (<http://www.rewi.europa-uni.de/de/lehrstuhl/pr/polstrafrecht/lehrstuhlinhaber/schriftenverzeichnis/Pomocniczy-model-wykonywania-samoistnej-kary-grzywny.pdf>).

elektronicznego, właśnie w ramach orzeczonej kary ograniczenia wolności. Planuje się, aby dozór elektroniczny w ramach wykonywania tej kary mógł trwać nie dłużej niż 12 godzin w stosunku dziennym. Resztę dnia skazany będzie mógł wykorzystać w dowolnie wybrany przez siebie sposób, chyba że sąd nałoży na niego dalsze obowiązki, jak np. obowiązek wykonywania pracy na cele społeczne. Należy w tym miejscu zauważyć, że zgodnie z nowym modelem kary ograniczenia wolności będzie mogła się ona ograniczać do nadzorowanego elektronicznie obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu. Ewentualne dodatkowe obowiązki w ramach kary ograniczenia wolności będą mogły zostać określone przez sąd i dopasowane do potrzeb konkretnego skazanego.

Reforma ta budzi jednak wiele wątpliwości. Przeciwno zastosowaniu instytucji dozoru elektronicznego w ramach kary ograniczenia wolności przemawia przede wszystkim fakt, że dozór elektroniczny ze swej istoty wymaga zgody osoby dozorowanej. Oznacza to, że stosowanie tego środka nie jest możliwe bez jej zgodnego współdziałania. Jeżeli osoba dozorowana nie będzie skłonna pozostawać w miejscu stałego pobytu w wyznaczonym czasie, to nie istnieje możliwość wyegzekwowania tego obowiązku w drodze przymusu. Również względy prawne przemawiają za koniecznością uzyskania zgody osoby dozorowanej – permanentna kontrola i nadzór głęboko ingerują w sferę wolności osobistej skazanego oraz oddziałują na jego psychikę o wiele intensywniej niż w przypadku osadzenia w zakładzie karnym. Zarządzanie dozoru elektronicznego wbrew woli osoby kontrolowanej należałoby ocenić jako jawnie sprzeczne z godnością człowieka i jego prawem do samostanowienia. Stąd też zgoda skazanego jest nieodzowna. Ten zasadniczy element dozoru elektronicznego jest trudny do pogodzenia z obowiązującym w Polsce systemem sankcji. Sytuacja, w której skazany niejako „zawiera umowę” z sądem w przedmiocie wyboru kary lub też wyraża zgodę na określoną karę, jest jak dotąd niespotykana.¹² W konkluzji należy więc odrzucić możliwość zastosowania dozoru elektronicznego w ramach kary ograniczenia wolności.

IV. Reforma kary grzywny

Kolejną sankcją, która w przyszłej praktyce wymiaru kary ma odgrywać większą rolę niż dotychczas, jest kara grzywny. Autorzy Projektu przewidują, że po wprowadzeniu reformy kara grzywny będzie orzekana w przypadku 60% wszystkich skazań.¹³ Cel ten ma zostać

¹² Zob. też: *G. Hochmayr, M. Malolepszy*, Möglichkeiten und Grenzen des elektronisch überwachten Hausarrests. Eine rechtsvergleichende Betrachtung anlässlich der polnischen Reformvorhaben. w: E. W. Pływaczewski (red.), *Current problems of the penal law and criminology*, Warszawa 2014, s. 49-50.

¹³ Uzasadnienie Projektu ustawy z dn. 15.05.2014 r., s. 142.

osiągnięty z jednej strony poprzez zmiany w dyrektywach wymiaru kary, z drugiej zaś poprzez rozszerzenie podstaw prawnych dla orzekania kary grzywny. Kluczową rolę ma odegrać również reforma postępowania wykonawczego. Projektowane zmiany dotyczące dyrektyw wymiaru kary, w szczególności tych uregulowanych w art. 58 § 1 i 2 k.k., zostały już zaprezentowane. Omawiając kolejne z nich, należy wskazać na projektowany art. 37a k.k. Przepis ten stwarza sądowi możliwość orzeczenia kary grzywny albo kary ograniczenia wolności w każdym przypadku, w którym ustawa przewiduje za dane przestępstwo zagrożenie karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat. W obecnym stanie prawnym istnieje analogiczna możliwość wynikająca z art. 58 § 3 k.k., ale odnosi się ona tylko do przestępstw zagrożonych karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności. Powyższą propozycję zmiany należy ocenić pozytywnie z uwagi na wyraźne rozszerzenie zakresu zastosowania kary grzywny. W konsekwencji w przypadku wielu przestępstw takich jak np. oszustwo (art. 286 k.k.) sąd będzie mógł z zasady, a nie tylko jak obecnie w wyjątkowych przypadkach, wymierzyć karę grzywny albo karę ograniczenia wolności.

Jako rewolucyjną należy ocenić również możliwość zamiany kary pozbawienia wolności na karę grzywny w przypadku zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności. W obecnym stanie prawnym w przypadku zarządzenia kary pozbawienia wolności w trybie art. 75 k.k. skazany musi liczyć się z umieszczeniem w zakładzie karnym. W myśl projektowanego art. 75a § 1 k.k. sąd będzie mógł zrezygnować z zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności i zamiast tego zamienić ją na karę grzywny albo karę ograniczenia wolności. Rozwiązanie to budzi jednak zasadnicze wątpliwości z uwagi na fakt, że skazany uchylający się od wykonania obowiązków okresu próby będzie mógł *de facto* liczyć na pewnego rodzaju „wynagrodzenie” w formie wymierzenia mu kary mniej dolegliwej i łagodniejszej rodzajowo. Oczywiście jest, że projektodawca, wprowadzając taki przepis, chciał ograniczyć liczbę zarządzanych kar pozbawienia wolności. Nie można jednak zapomnieć, że dążenie do zamierzonego celu musi mieć zawsze określone granice. Nieakceptowalna wydaje się sytuacja, w której jeden skazany w okresie próby popełni przestępstwo lub w inny sposób rażąco naruszy porządek prawny, lecz w konsekwencji jedynie zapłaci karę grzywny, a drugi skazany, który przestrzega warunków okresu próby, będzie ciągle musiał liczyć się możliwością zarządzenia kary pozbawienia wolności.

Tak jak już wspomniano, decydującym czynnikiem dla powodzenia prezentowanej reformy jest głęboka zmiana modelu wykonywania kary grzywny. Obecny model wykazuje wiele

wad, na które wskazywałem już obszernie w moich dotychczasowych publikacjach.¹⁴ W ramach tego stosunkowo krótkiego referatu nie jestem w stanie wyczerpująco zaprezentować wszystkich braków obecnego systemu. Dlatego analizie zostaną poddane tylko kluczowe problemy.

Przede wszystkim należy podkreślić, że obecny polski model wykonywania kary grzywny w przeciwieństwie do niemieckiego modelu nie oferuje skazanemu żadnego wsparcia ze strony odpowiednich organów, jeśli zachowuje się on biernie w postępowaniu wykonawczym. Przykładowo można wskazać na regulacje obowiązujące w kraju związkowym Brandenburgii¹⁵, gdzie jedną z instytucji zaangażowanych w postępowanie wykonawcze jest tzw. socjalna pomoc sądowa (niem.: *Soziale Dienste der Justiz*). W przypadku bierności skazanego właściwy organ postępowania wykonawczego może zlecić tej instytucji, aby wspomagała skazanego na każdym etapie wykonywania kary grzywny. Poza tym polski model wykonywania kary grzywny umożliwia zbyt szybką zamianę kary grzywny na zastępczą karę pozbawienia wolności, np. w sytuacji gdy skazany nie podejmie pracy społecznie użytecznej lub jej wykonywanie przerwie. Nie ulega wątpliwości, że część skazanych wykazuje określone deficyty i model wykonywania kary grzywny musi być przygotowany także na takie problemy. Jednak zamiast rozbudowywać instrumenty prawne ułatwiające wykonanie kary grzywny i zachęcające skazanych do korzystania z nich – np. możliwości rozłożenia grzywny na raty lub wykonywania pracy na cele społeczne – polski ustawodawca proponuje, aby przekazywać nazwiska dłużników do biur informacji gospodarczej i w ten sposób np. zmniejszyć zdolność kredytową takich osób. W ocenie projektodawcy wprowadzenie tego środka ma zmobilizować skazanych do częstszego niż dotychczas uiszczania kary grzywny.

Rzeczywiście umieszczenie informacji w rejestrze publicznym może mieć znaczenie w przypadku ubiegania się przez niektórych skazanych o kredyt bankowy lub w przypadku skazanych prowadzących działalność gospodarczą, ale dolegliwość ta będzie dotyczyła tylko określonej grupy dłużników kary grzywny. Pojawia się zatem pytanie, jakimi mechanizmami ustawodawca chce zachęcić pozostałych skazanych do uiszczania lub ewentualnie odpracowywania kary grzywny. To pytanie jest szczególnie istotne w odniesieniu do tej grupy

¹⁴ M. Matolepszy, Samoistna kara grzywny – propozycje reformy, Palestra 5-6/2011, s. 52 i n.; *tenże*, Pomocniczy model wykonywania kary grzywny, Zielona Góra, Frankfurt nad Odrą, Słubice 2014.

¹⁵ II. 5. a) i b) Allgemeine Verfügung der Ministerin der Justiz vom 09.11.2004 r. (4321-IV.1) Tätigkeit der Vollstreckungsbehörden und Sozialen Dienste der Justiz im Zusammenhang mit Maßnahmen zur Abwendung der Vollstreckung von Ersatzfreiheitsstrafen.

skazanych, która nie jest w stanie owej kary zapłacić. Należy pamiętać, że konsekwencją uchylecia art. 58 § 2 k.k. będzie zwiększenie liczby osób skazanych na karę grzywny. Obecnie nie da się przewidzieć, jak duży to będzie wzrost. Jeśli jednak przyjmiemy prognozę projektodawcy, że w przyszłości kara grzywny będzie stanowić 60% wszystkich skazań, to w konsekwencji należy liczyć się ze znacznym wzrostem liczby skazanych, którzy nie będą w stanie uiścić kary grzywny w postępowaniu wykonawczym. Aby jednocześnie zapobiec zwiększeniu się liczby osób odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności, należy stworzyć odpowiednie mechanizmy, które będą chronić skazanych przed jej zarządzaniem i wykonywaniem. Propozycję projektodawcy polegającą na wpisie skazanych uchylających się od wpłaty do publicznego rejestru dłużników należy uznać za niewystarczającą.

V. Kary mieszane

Kolejną rewolucyjną propozycją jest wprowadzenie do Kodeksu karnego tzw. kary mieszanej, nieznaney dotąd w polskim porządku prawnym. Zgodnie z projektowanym art. 37b k.k. sąd będzie mógł orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności oraz karę ograniczenia wolności, przy czym wykonanie kary pozbawienia wolności będzie mogło być warunkowo zawieszona. W przypadku takiego orzeczenia skazany w pierwszej kolejności będzie odbywał karę pozbawienia wolności, a następnie – po wykonaniu tej pierwszej – karę ograniczenia wolności, chyba że ustawa stanowi inaczej. Koncepcja kar mieszanych opiera się na wymierzaniu krótkoterminowych kar pozbawienia wolności. W przypadku gdy sprawca popełni występki zagrożony karą poniżej 10 lat pozbawienia wolności, sąd będzie mógł orzec karę do 3 miesięcy pozbawienia wolności. Jeśli górna granica ustawowego zagrożenia wynosi przynajmniej 10 lat, wymierzona kara nie będzie mogła przekroczyć 6 miesięcy pozbawienia wolności. W obu przypadkach jednocześnie orzekana będzie kara ograniczenia wolności w wymiarze do 2 lat. Z uzasadnienia Projektu wynika, że w określonych przypadkach połączenie krótkoterminowej kary pozbawienia wolności z karą ograniczenia wolności jest wystarczające dla osiągnięcia celów prewencji specjalnej przy jednoczesnym uniknięciu silnej stygmatyzacji sprawcy.¹⁶

Pomysł wprowadzenia kary mieszanej nie może zostać oceniony pozytywnie. Koncepcja ta prowadzi do zacierania ustawowo przewidzianych granic między poszczególnymi rodzajami kar. Poza tym planowany model faworyzujący krótkoterminową karę pozbawienia wolności

¹⁶ Uzasadnienie Projektu ustawy z dn. 15.05.2014 r., s. 12.

w ostatecznym rozrachunku przyniesie więcej szkód niż korzyści. Krótkoterminowa kara pozbawienia wolności powinna być wymierzana tylko w wyjątkowych przypadkach.

VI. Kary orzekane z warunkowym zawieszeniem ich wykonania

Jak już wspominałem, reforma Kodeksu karnego ma przynieść znaczący spadek liczby kar pozbawienia wolności orzekanych z warunkowym zawieszeniem ich wykonania. Ustawodawca chce osiągnąć ten cel przede wszystkim przez omówioną wyżej zmianę dyrektyw wymiaru kary. Jako rewolucyjny należy ocenić kolejny krok prowadzący do ograniczenia możliwości orzekania kar z warunkowym zawieszeniem ich wykonania. W myśl projektowanych zmian art. 69 § 1 k.k. sąd będzie mógł warunkowo zawiesić wykonanie tylko takiej kary pozbawienia wolności, która została orzeczona w wymiarze nieprzekraczającym jednego roku. W obecnym stanie prawnym można zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze do lat 2 (art. 69 § 1 k.k. w obecnym brzmieniu). W mojej ocenie twórcy reformy pragną poprzez modyfikację art. 69 § 1 k.k. skłonić sądy do orzekania niskich kar pozbawienia wolności, aby w przypadkach ewentualnego zarządzania wykonania kary skazani krócej przebywali w zakładach karnych. W konsekwencji prowadzić ma to do odciążenia przepelnionych zakładów karnych. Poza tym projektodawca wprowadza kolejną przesłankę i ogranicza możliwość zawieszenia wykonania kary do sprawców, którzy dotychczas nie byli skazani na karę pozbawienia wolności. Pozostaje przy tym bez znaczenia, czy wykonanie tej kary było warunkowo zawieszona. Również to rozwiązanie nie może zostać ocenione pozytywnie. Prowadzi ono do niedopuszczalnej sytuacji, w której sprawca skazany już wcześniej na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania w razie popełnienia kolejnego przestępstwa musi być skazany na bezwzględną karę pozbawienia wolności albo na karę mieszaną, nawet gdyby prognoza kryminologiczna była w jego przypadku pozytywna. Taki rezultat jest zdecydowanie sprzeczny z zasadą *ultima ratio* kary pozbawienia wolności. Ponadto jest on nie do pogodzenia z ogólnym założeniem reformy, jakim jest ograniczenie liczby orzekanych kar pozbawienia wolności. Nie można również wykluczyć sytuacji, w której sąd – nie mogąc wymierzyć optymalnej w danym przypadku kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – orzeknie karę ograniczenia wolności albo karę grzywny tylko po to, by uchronić skazanego przed bezwzględną karą pozbawienia wolności. Powyższe rozwiązanie budzi zasadnicze wątpliwości, gdyż może prowadzić do sytuacji, w której sprawca popełniający w okresie próby następne przestępstwo zostanie ukarany w sposób łagodniejszy, niż byłoby to wskazane.

VII. Wnioski

Na początku przedstawię dwie uwagi ogólne, aby w dalszej części rozważań skoncentrować się na kwestii możliwego wpływu reformy systemu sankcji na wymiar kary w przypadku wybranych przestępstw przeciwko mieniu.

a) Uwagi ogólne

Przede wszystkim należy odnieść się krytycznie do koncepcji, w której ustawodawca dokonuje fundamentalnych zmian w części ogólnej Kodeksu karnego, ograniczając się przy tym jednocześnie do nieznacznych modyfikacji modelu wykonywania kary grzywny i kary ograniczenia wolności. Nie jest to pierwsza taka sytuacja, w której polski ustawodawca przecenia znaczenie regulacji materialnoprawnych, nie doceniając jednocześnie wagi prawa wykonawczego. Zamiast dokonywać zmian kształtu i istoty poszczególnych kar z Kodeksu karnego lub tworzyć nowe eksperymentalne formy kary – takie jak kara mieszana – ustawodawca powinien skoncentrować się na usprawnieniu obecnego modelu wykonywania kary grzywny i kary ograniczenia wolności, które to kary powinny stać się dominującymi w polskiej praktyce orzeczniczej. Zachowanie dotychczasowego modelu wykonywania kary grzywny i kary ograniczenia wolności może doprowadzić w konsekwencji do znacznego zwiększenia liczby przypadków, w których zarządzana będzie zastępcza kara pozbawienia wolności. Stąd też liczba osób osadzonych w zakładach karnych nie zmaleje w sposób wystarczający, a już na pewno nie w takim stopniu, w jakim przewidują to twórcy reformy.

Istotne wątpliwości budzi również planowana reforma kary ograniczenia wolności, która w przyszłości ma być połączona z systemem dozoru elektronicznego. Sąd rozpoznający sprawę będzie miał możliwość zarządzenia dozoru już w wyroku skazującym. Z uwagi na fakt, że sądy w przyszłości będą miały możliwość orzekania kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania tylko w wyjątkowych przypadkach, nie można wykluczyć, że kary te zostaną wyparte przez karę ograniczenia wolności polegającą wyłącznie na dozorze elektronicznym.¹⁷ Takie zjawisko może doprowadzić do sytuacji, w której **Polska w relatywnie krótkim czasie stanie się jednym z czołowych państw europejskich, w których praktyce wymiaru kar stosowany jest dozór elektroniczny.** Nie można zaakceptować tego kierunku rozwoju, gdyż w bezpośredni sposób prowadzi do efektu „*net widening*”. Dozór elektroniczny wyparłby środki mniej ingerencyjne, co byłoby

¹⁷ M. Małolepszy, Zielone światło dla kary grzywny, Rzeczpospolita z dnia 5 marca 2014 r.

zjawiskiem wysoce niepożądanym.¹⁸ Stąd też należy opowiedzieć się za pozostawieniem dozoru elektronicznego w dotychczasowej roli, jaką on odgrywał w polskim systemie prawa karnego, tj. alternatywnej metody wykonywania kary pozbawienia wolności.

b) Możliwy wpływ reformy prawa sankcji na karalność przestępstw przeciwko mieniu

Przechodząc do omówienia skutków reformy w zakresie sankcjonowania przestępstw przeciwko mieniu, należy stwierdzić, że przestępstwa te stanowią w systemie polskiego prawa karnego – obok przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji – najliczniejszą grupę spośród wszystkich popełnianych przestępstw. Tytułem przykładu należy wskazać, że w 2012 roku 127.758 spośród wszystkich 408.107 skazanych zostało ukaranych za popełnienie przestępstw przeciwko mieniu. Wśród wszystkich orzekanych kar przeważa wyraźnie kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, co obrazuje poniższa tabela.

	Łącznie skazań	Kara grzywny	Kara ograniczenia wolności	Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania	Kara bezwzględna pozbawienia wolności
Przestępstwa przeciwko mieniu	127.758	10.498	12.667	104.579	19.831

Źródło: Dorośli - prawomocnie skazania wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary (czyn główny) w latach 2008-2012, <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Zaprezentowana dominacja kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania w przypadku przestępstw przeciwko mieniu sugeruje, że planowana reforma mająca na celu ograniczenie tego typu kar może znacznie zmienić praktykę wymiaru kary na tym obszarze przestępczości. W celu weryfikacji tej tezy dokonana zostanie – w oparciu o **pięć najczęściej popełnianych** typów przestępstw przeciwko mieniu – analiza mająca na celu udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób planowana reforma może wpłynąć na ich karalność. Badaniu zostaną poddane następujące przestępstwa: kradzież zwykła, kradzież z włamaniem, rozbój, oszustwo i uszkodzenie rzeczy. Kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania orzeczone za te typy przestępstw stanowią

¹⁸ Zob.: *G.Hochmayr, M.Malolepszy*, Möglichkeiten und Grenzen des elektronisch überwachten Hausarrests. Eine rechtsvergleichende Betrachtung anlässlich der polnischen Reformvorhaben. w: E. W. Pływaczewski (red.), *Current problems of the penal law and criminology*, obecnie w druku.

łącznie 66% wszystkich tego typu kar orzekanych za przestępstwa przeciwko mieniu.¹⁹ Dokonując analizy poniższych danych, trzeba pamiętać, że w prawie polskim kradzież rzeczy niskiej wartości stanowi jedynie wykroczenie i dlatego nie zostanie ona uwzględniona w przedmiotowych analizach.²⁰

	Łącznie skazań	Kara grzywny	Kara ograniczenia wolności	Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania	Kara bezwzględna pozbawienia wolności
Kradzież zwykła (art. 278 § 1 k.k.)	36.990	2.757	5.112	24.017	5.102
Kradzież z włamaniem (art. 279 § 1 k.k.)	17.854	36	75	13.186	4.557
Rozbój (art. 280 § 1 k.k.)	5.493	5	9	2.607	2.872
Oszustwo (art. 286 § 1 k.k.)	26.567	505	221	22.522	3.205
Uszkodzenie rzeczy (art. 288 § 1 k.k.)	9.513	1.000	1.402	6.385	726

Zródło: Dorośli - prawomocnie skazania wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary (czyn główny) w latach 2008-2012, <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Z powyższej tabeli wynika jednoznacznie, że w polskim systemie prawnym w przypadku kradzieży zwykłej najczęściej orzekana jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Bardzo rzadko wymierzana jest kara ograniczenia wolności, kara bezwzględna pozbawienia wolności oraz grzywna samoistna, która jest orzekana zaledwie w 7% przypadków. Fakt ten nie oznacza jednak, że skazani za kradzież zwykłą nie ponieśli z tego tytułu żadnych konsekwencji natury finansowej. W polskiej praktyce, w przeciwieństwie do niemieckiej, bardzo często obok kary pozbawienia wolności orzekana jest dodatkowo kara grzywny. W 2012 roku w przypadku kradzieży zwykłej sądy orzekały dodatkową karę grzywny w 46% skazań na karę pozbawienia wolności, co stanowi łącznie 13.332 przypadków. W rezultacie skazany musiał zapłacić karę grzywny oraz odbyć karę pozbawienia wolności bez albo z warunkowym zawieszeniem jej wykonania.

¹⁹ Obliczenia własne w oparciu o: Dorośli - prawomocne skazania wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary (czyn główny) w latach 2008-2012, <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

²⁰ Do dn. 09.11.2013 r. kradzież mienia o wartości nieprzekraczającej 250 złotych była kwalifikowana i karana jako wykroczenie. Tego dnia próg został podwyższony – wartość skradzionego mienia w przypadku wykroczenia nie może przekroczyć ¼ średniego minimalnego wynagrodzenia.

Nowe prawo mogłoby faktycznie istotnie wpłynąć na zmianę dotychczasowej praktyki wymiaru kar w przypadku kradzieży zwykłej. Planuje się, aby w przypadku tego występk dominującą sankcją była kara grzywny samoistnej albo kara ograniczenia wolności.²¹ Kara pozbawienia wolności (bezwzględna albo z warunkowym zawieszeniem jej wykonania) ma być orzekana tylko w wyjątkowych przypadkach.²² Realizację tego celu ma zapewnić nowe brzmienie art. 58 § 1 k.k., w myśl którego w przypadku występków zagrożonych karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat kara pozbawienia wolności z lub bez warunkowego zawieszenia jej wykonania ma stanowić wyjątek.

W przypadku kradzieży z włamaniem w polskiej praktyce orzeczniczej w przeważającej większości spraw wymierza się karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Rzadkie stosowanie kary grzywny i kary ograniczenia wolności wynika z faktu, że może być ona orzeczona tylko w ramach nadzwyczajnego złagodzenia kary albo w tzw. wypadkach mniejszej wagi. Poza tym typ podstawowy występk kradzieży z włamaniem nie przewiduje sankcji w postaci kary grzywny albo kary ograniczenia wolności. To surowe zagrożenie karne nie ulegnie niestety zmianie po wejściu w życie omawianej reformy. Nie można ocenić tego pozytywnie, gdyż należy przypuszczać, że dominującą sankcją pozostanie kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Otwarte pozostaje jednak pytanie, jak często w przypadku kradzieży z włamaniem sądy będą decydować się na zastosowanie tzw. kary mieszanej. W przypadku kradzieży z włamaniem sąd otrzyma bowiem możliwość orzeczenia kary pozbawienia wolności w wymiarze do 6 miesięcy oraz kary ograniczenia wolności.

Podobnie przedstawia się regulacja przestępstwa rozboju, które w swoim typie podstawowym zagrożone jest wyłącznie karą pozbawienia wolności. Sytuacja ta nie ulegnie zmianie po reformie. Orzeczenie kary grzywny albo kary ograniczenia wolności dalej będzie możliwe tylko w ramach nadzwyczajnego złagodzenia kary oraz w wypadku mniejszej wagi. Pewnym *novum* będzie jedynie możliwość orzeczenia kary mieszanej.

Na pewne zmiany w dotychczasowej praktyce orzeczniczej można liczyć natomiast w przypadku przestępstwa oszustwa. W obecnym stanie prawnym możliwość orzeczenia kary grzywny albo kary ograniczenia wolności istnieje tylko w ramach nadzwyczajnego złagodzenia kary albo w wypadkach mniejszej wagi. Planowana reforma zmierza ku

²¹ Uzasadnienie Projektu ustawy z dn. 15.05.2014 r., s. 6.

²² *Ibidem*.

znacznemu rozszerzeniu stosowania tych sankcji – zgodnie z nowo wprowadzonym art. 37a k.k. sąd zyska generalną możliwość orzeczenia kary grzywny albo kary ograniczenia wolności. Można zatem oczekiwać, że w przyszłości oszustwo będzie w przeważającej części przypadków sankcjonowane karą grzywny oraz karą ograniczenia wolności.

Pożądane byłoby także tworzenie kolejnych podstaw prawnych dla stosowania kary grzywny i kary ograniczenia wolności wobec przestępstwa uszkodzenia rzeczy oraz szersze wykorzystywanie w praktyce orzeczniczej już obowiązujących podstaw prawnych. Mimo że występki ten już dzisiaj może być sankcjonowany przy pomocy tych kar, sądy wyraźnie faworyzują karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. W obliczu planowanej zmiany art. 58 § 1 k.k. można mieć nadzieję, że i ta sytuacja ulegnie w niedalekiej przyszłości zmianie.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że planowana reforma systemu sankcji może w znacznym stopniu wpłynąć na praktykę wymiaru kar w zakresie przestępstw przeciwko mieniu. Dotyczy to w szczególności kradzieży zwykłej, oszustwa i uszkodzenia rzeczy. Spełnienie tej prognozy zależy przede wszystkim od tego, w jaki sposób praktycy będą stosować i interpretować znowelizowane przepisy prawa.

Dziękuję Państwu za uwagę.